

Des de la mateixa aparició de l'espectacle operístic l'edició de llibrets ha estat aparellada a les seues representacions. En realitat, la paraula llibret –de l'italià *libretto*– no és del tot exacta aplicada a les obres que es presenten ací, ja que aquestes publicacions en format reduït excedien el que era estrictament el text líric i incloïen altres informacions, com ara el resum argumental, el repartiment, el nom del director musical, l'escenògraf, els maquinistes, els músics i, fins i tot, l'apuntador. Ocasionalment s'hi incorporava també, si l'obra es representava en italià, la traducció al castellà. És a dir, l'opuscle complia diverses funcions: en primer lloc, era un programa que contenia les informacions bàsiques de la representació que s'oferia al públic; després, era una publicació literària que contenia el llibret, en sentit estricte; per últim, feia comprensible el text al públic, en especial quan l'obra no es cantava en la seua llengua habitual, i li permetia seguir l'obra. És una obvietat que en aquella època els espectadors no podien gaudir, com en els teatres d'ara, de pantalles de retolació on apareix la traducció del text o, com en els grans coliseus moderns, de visors individuals en els quals es possible elegir entre diversos idiomes. Cal recordar que durant bona part del segle XIX els llums (espelmes, llànties d'oli o, més tard, de gas) no s'apagaven totalment durant les funcions i els espectadors podien llegir sense problemes, si la densitat del fum no els ho impedia. Els llibrets s'editaven per encàrrec del teatre organitzador i es venien en les taquilles, en les llibreries o en la mateixa impremta. La impremta que durant bona part del segle XIX exercí en exclusiva la labor d'estampar els llibrets i cartells del Teatre de València fou la de Ferrer d'Orga, que estava situada en el carrer del Miracle. Per altra part, no s'ha de confondre el llibret, en el sentit que s'està tractant, amb els anomenats *arguments*. De vegades, diferents impremtes aprofitaven algun esdeveniment musical, especialment d'òperes noves o poc conegudes, per a editar uns fullets que contenien l'argument i, sovint, el text de l'obra, però sense aportar dades concretes de cap representació.

La publicació dels llibrets-programa fou molt primerenca i en l'àmbit valencià les primeres òperes representades ja en van disposar. Es tractava, segons Arturo Zabala, de sengles obres anomenades *Folla real* i interpretades en la residència del Capità General –l'antic Palau Reial de València–, príncep de Campofiorito. La primera tingué lloc en l'any 1727, en celebració de l'aniversari del rei Felip V, i la segona en 1728, en honor de la reina Elisabet Farnese, sa muller. Sabem que els llibrets commemoratius foren impresos per Antonio Bordázar. Durant tot el segle XVIII valencià i gran part del XIX es continuarien editant llibrets operístics de diverses representacions, molts dels quals es conserven. El llibret és cronològicament un fenomen cultural que apareix a la València post-foral. No és estrany, per tant, que les llengües dels fullets foren l'italià o el castellà –i, de vegades, ambdues– però mai el valencià. El valencià, per diverses raons, ja havia retrocedit en el món del teatre durant els segles dels Àustries i, ara, a l'era borbònica, la seua presència esdevindria impracticable. Més encara quan el Reglament de 2 de març de 1801 ordenava: «En ningún Teatro de España se podrán representar,

cantar, ni bailar piezas que no sean en idioma castellano, y actuadas por actores y actrices nacionales, o naturalizados en estos Reinos, así com está mandado para los de Madrid en Real Orden de 28 de diciembre de 1799». En realitat, la disposició anava adreçada a eliminar la presència de les companyies italianes que abundaven pels escenaris espanyols. La principal damnificada d'aquesta restricció en l'espectacle operístic fou, per tant, la llengua italiana. Encara que la prohibició es derogà molt prompte (1808), segons Emilio Cotarelo, els seus efectes perduraren i, fins i tot, els artistes italians retornats s'acostumaren a la representació espanyolitzada, tant en les formes com en l'idioma.

Aquesta és la raó perquè els llibrets de les òperes més antigues que la Biblioteca Valenciana Digital (BIVALDI) té la satisfacció d'oferir-los en format digital contenen el text en castellà. Es tracta de les rossinianes *Il barbiere di Siviglia* (*El barbero de Sevilla*), de 1825; *La gazza ladra* (*La urraca ladrona*), de 1826; i el *Tancredi*, de 1826. No es tracta, en aquestos casos, de traduccions per a facilitar la comprensió del públic, sinó de veritables versions castellanes per a ser cantades en aquesta llengua —és fàcil de comprovar, si s'intenta cantar la cèlebre ària *Largo al factotum* del *Barbero*, que el sil·labejat i la rima són correctes. En la portada contenen l'expressió «dispuesta según ha de representarse en el Teatro de la M. I. ciudad de Valencia». Era una forma eufemística de dir que s'hi havia efectuat una adaptació a la llengua castellana. Però també indicava que els recitatius, que els cantants interpretaven acompanyats, en molts passatges, exclusivament pel clavicèmbal (recitatiu *secco*), s'havien transformat en diàlegs declamats, a l'estil de la sarsuela. La prohibició de cantar òpera en altra llengua que no fóra el castellà es relaxà amb la mort de Ferran VII (1833), que coincidí, més o menys, amb l'obertura del nou Teatre de València (juliol de 1832), més endavant conegut com a Teatre Principal. L'òpera s'havia representat a València durant el segle XVIII, primer al Corral de l'Olivera, anomenat també la Casa de les Comèdies, llevat d'algunes transitòries o excepcionals actuacions en altres recintes. La Casa de les Comèdies era, en aquella època, després de les reformes efectuades en 1618 i 1715, un dels escenaris més importants d'Europa. No obstant això, per instigació de l'arquebisbe de València Andrés Mayoral, que considerava les arts escèniques perniciosos per a la moral pública, s'hi prohibiren els espectacles teatrals en 1748 i, dos anys més tard, s'enderrocà l'edifici. No tardaria la ciutat, que havia intentat resistir-se a la demolició, o almenys obstaculitzar-la, en habilitar un nou teatre en un magatzem, pròxim al pont de la Trinitat, anomenat la Botiga de la Balda. L'òpera retornà en 1761 i en aquest escenari provisional es dugueren a terme la major part de les representacions dramàtiques fins a la construcció del Teatre Principal.

Segons diversos autors el llibret de *Il barbiere di Siviglia* de 1825 correspon a l'estrena a València d'aquesta òpera. En una nota del *Diario de Valencia* del 7 de juliol s'informa que «con motivo de estarse imprimiendo la ópera: El Barbero de Sevilla, se ha trasladado su ejecución para principios de la semana entrante», la qual cosa dóna fe de la importància que es conferia als llibrets dins de

l'espectacle operístic. El mateix diari, en el número del dia 13 de juliol, anuncia la representació de l'òpera de Rossini. Sense poder negar que es tractara de l'estrena a València, cal dir que ni el llibret ni el *Diario de Valencia* d'aquells dies expliciten que fóra la primera representació a la ciutat. En canvi, el *Diario de Valencia* del 26 de setembre de 1825 informa de la representació de *La gazza ladra* per a aquella mateixa nit i usa l'expressió de «nueva en este teatro», que era l'habitual per a indicar les estrenes. Però, en aquest cas, el llibret no estigué publicat a temps, com demostra que la coberta indique l'any de 1826 i que en l'interior no en consten els intervinents. Una altra curiositat que conté el llibret de *La urraca ladrona* és la –segurament– signatura autògrafa del baríton Mariano Segarra, un dels cantants que comparegueren en aquella temporada, el nom del qual apareix en el repartiment del *Barbero* de 1825.

A més de les anteriors, BIVALDI vol posar a disposició del públic altres llibrets de representacions d'òpera efectuades a València durant el segle XIX que es conservaven en la col·lecció de l'erudit Nicolau Primitiu, i ara en els depòsits de la Biblioteca Valenciana. Molts corresponen a òperes estrenades en les primeres temporades del Teatre Principal (1833-1840), una vegada acabat el regnat absolut de Ferran VII en el tron d'Espanya i el de Rossini sobre els escenaris. Es pot observar com, en la major part dels llibrets, el text original en italià estava confrontat amb la seua traducció al castellà en la pàgina oposada. Amb el govern constitucional d'Isabel II també arribaren obres d'altres autors italians, sobretot Bellini i Pacini, i, a partir de 1840, de Donizetti. Entre les rareses hi ha un llibret de *I Capuletti ed i Montecchi* (*Montescos y Capeletes*), de Vincenzo Bellini, que ha reutilitzat per a les representacions de 1839 el que va ser imprés per a les de 1833. En cada exemplar es modificà la data amb ploma i solament se substituï la pàgina que descriu l'elenc artístic. Un altre exemplar interessant és l'editat amb ocasió de l'estrena a València de la celebèrrima *La traviata* de Giuseppe Verdi en setembre de 1855, només dos anys després de l'estrena absoluta a Venècia. També és molt il·lustratiu dels costums comercials del moment, al voltant del món de l'òpera, el llibret de *Una vendetta, ossia La sposa di Murcia* (1864). L'obra fou composta expressament per encàrrec del Teatre Principal, amb música d'Angelo Agostini sobre el text del famós llibretista Francesco Maria Piave. Lògicament, la primera representació en el coliseu valencià constituï estrena absoluta.

Els llibrets són una font d'informació que, de vegades, només és visible per als investigadors especialitzats de les Arts, la Història, les Lletres o l'Economia. Però segur que la seua publicació digital, a banda de proporcionar valuoses informacions complementàries als investigadors de diferents àmbits, també serà motiu de satisfacció per als aficionats a la música i a la literatura.

València, abril de 2014